

Falakon innen, falakon túl

**Dúll Andrea, Somogyi Krisztina &
Tamáska Máté (szerk.):
Iskolaépítészet Magyarországon.
Örökség és megújulás**

Az Iskolaépítészet Magyarországon. Örökség és megújulás című tanulmánykötet az iskolaépítészet fontosságára hívja fel a figyelmet. A könyv a szerkesztői előszó után két nagy és két kisebb fejezetre tagolódik. Az első nagyobb fejezet (Örökség) az iskolaépítészet múltját tárgyalja, míg a másik (Megújulás) a továbblépés lehetőségeit mutatja be; a kettő között elhelyezett két térreprezentáció bemutatja, miként válik az épített környezet az emberi létezés, élet részévé. A kötet a német nyelvterületen, neveléstudományban megjelent, térrel és térbeliséggel foglalkozó elméleti és empirikus kutatások összefoglalásával zárul.

Térbe zárt terek, melyek valójában a világot hivatottak elénk tárni. Tanulmányaink egyik legmeghatározóbb színtere az iskola. Iskoláink végigkísérnek minket a gyermekkor szépségein, a felnőtté válás rögzős, ám csodás útján. Barátságok kötődnek, szerelmek szövődnek, játékok és komoly eszmecserék színhelye. A társadalom széles rétegeinek találkozáspontja, érzelmek indikátora. Aki belép volt iskolájának kapuján, máris az emlékek hálójában találja magát. Ennek ellenére még néhány évtizeddel ezelőtt is az iskolára csak mint a tanulási tér építészeti hátterére tekintettek. Jelentőségéről alig vettek tudomást, mintha a tanítás helyfüggetlen folyamat lenne. Ez azonban korántsem igaz. Az iskolaépületek organikus szereplői az oktatásnak (Tamáska és Sárkány, 2017). Hatással vannak érzéseinkre, gondolatainkra, cselekedeteinkre, egész lényünkre. Az adott térben legtöbbször nem egyedül tartózkodunk, így egymásra is hatással vagyunk, ráadásul nyomot hagyunk magunk után. Egy illat, egy hang, egy kép a falon, egy szín, egy bútordarab mind-mind olyan kis apró jelek

játéka, melyek így vagy úgy formálnak minket.

A TérTár sorozatok kötetei arra hivatottak, hogy kitágítsák az építészetről, az épített környezetről való gondolkodás fogalmi kereteit, hiszen iskolaépületet tervezni vagy átépíteni összetett társadalmi feladat. A kötetek az iskolaépítészet mint kutatási terület fontosságára hívják fel a figyelmet. A TérTár könyvsorozat *Iskolaépítészet Magyarországon* című, immár hetedik könyve, a hazai szakirodalom hiánypótló tanulmánykötete az építészetpszichológia témakörében, csakúgy, mint a sorozat első kötete *A tanulás helyei: iskolaépítészet* (Tamáska & Sárkány, 2017), amely 2017-ben jelent meg.

A TÉRformák – TÁRsadalomformák könyvsorozat és kutatóműhely 2018-ban jött létre az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán azzal a céllal, hogy teret adjon az építészek és a térformálással foglalkozó különböző humán területeken tevékenykedő szakemberek, kutatók interdiszciplináris párbeszédének. A tér újrafelfedezése a szociológiában előbb angolszász, majd német nyelvterületeken indult útjára

és vált önálló kutatási területté az elmúlt két-három évtizedben (Tamáska, 2020), miközben Magyarországon nem történt érdemi elmozdulás az építésztársadalomtudományok irányában. Az elmúlt három évben a Tér-Tár könyvsorozatban megjelenő tematikus kötetek ezt a hiányt hivatottak pótolni. A sorozat fő célja a hazai és külföldi tudományos eredmények bemutatása, a kutatók dokumentálása és azok tolmácsolása a hazai olvasók felé.

Két fonál spirál-alakban összefonódik, amelyek bizonyos esetekben keresztezik egymás útját, olykor kissé eltávolodnak, de mindig valamilyen összeköttetésben állnak egymással. Ez a kép jelent meg előttem a tanulmánykötet olvasása közben. Már maga az iskola szó is egyszerre utal társadalmi intézményre és az azt hordozó épületre, ahogyan azt Düll Andrea és Tamáska Máté megállapítja a kötet előszavában. De lépünk kicsit beljebb. *Örökség és megújulás*. Már a cím is sejteti, hogy a kötet a kettőségre épít, ami a benne szereplő tanulmányok rendszerezését illetően is megjelenik. A szerkesztői előszóban a kettőség tovább folytatódik, még inkább szélesre tárva az építésztársadalomtudomány kapuját, lehetőséget biztosítva, hogy megismerkedjünk az iskolaépítészeti kutatás két irányával. A tanulmányok egy része a makroszint felől közelíti meg az iskolák szerepét, azaz azt vizsgálják, hogy az iskolai elhelyezkedés hogyan hat a társadalomtörténeti folyamatokra, illetve a társadalomtörténeti folyamatok hogyan hatnak az iskolákra, milyen hatással voltak egy-egy város urbanisztikai fejlődésére. A tanulmányok másik csoportja a pedagógiai térbe invitál minket, és arra keresi a választ, vajon a tér miként befolyásolja a pedagógiai munkát.

Az első, *Örökség* című fejezetben megjelent tanulmányok a hazai iskolaépítészeti történetének egy-egy meghatározó korszakát mutatják be a 18. századtól a kilencvenes évekig. Vácról indulunk, a váci városkép alakulásának leszünk szemtanúi a kései konfesszionális kontextusában. Németh Ádám építészettörténész Migazzi püspöksége időszakának

intézményfejlesztő tevékenységét mutatja be. Az oktatás és építészet, városstruktúra és városkép alakító szerepe, építésze, a belső terek funkcionális elrendezése kiemelt figyelmet kap.

Sanda István Dániel neveléstörténész két sikeres iskolaépítési programra hívja fel a figyelmet. Társadalomtörténeti megközelítésben primer források alapján elemzi Budapest oktatási-nevelési környezetét a századfordulón. 1909-ben dr. Bárczy István főpolgármesterségének ideje alatt példaértékű építési folyamat indult Magyarországon. Ezt követte a Trianon után, a két világháború között gróf Klebersberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter népiskola építési programja, az Alföld-program, aminek kulturális hatása ma is jelen van.

Az 1945 utáni iskolaépítészeletről méltánytalanul keveset tudunk. Kassai Dorotty, Starkbauer Lilla, Varga Noémi, Terbe Rita építészmérnökök és Nagy Iván építész 80 darab 1957 és 1967 közötti, egyedi tervezésű iskolát vizsgáltak meg. A kutatás azzal a céllal született, hogy szélesebb közönség elé tárják ezen épületek alapvető építészeti értékeit. A 18. századtól elindított ívet Benyovszky-Géczi Zsuzsanna építészmérnök munkája zárja. Jeney Lajos munkásságán keresztül ismerhetjük meg a nevelési központok egykori jellemzőit. A Keceli Nevelési Központot elemezve Jeney koncepciójának sikerei és hiányosságai is megjelennek.

A 21. században a pedagógiában jelentős paradigmaváltás ment végbe. A tanulás módjai, módszereinek palettája egyre színesebbé vált, és ehhez a sokféleséghez a kiszolgáló tereknek is igazodniuk kellett. Az újító folyamatokhoz a piarista közösség is csatlakozott és jelentős szerepet vállalt. A hazai piarista iskolák kortárs megújulása kiemelendően példázza a bevezetőben említett interdiszciplináris párbeszédet. Golda János építész az építészet felértékelődését hangsúlyozza, mivel a téri kommunikáció egyre több ember számára vált fontossá (Somogyi, 2019).

Nem mehetek el a szerzőnek a Kotsis-érem díjátadóján elhangzott mondata

mellett, miszerint: „tanítani nem lehet, csak jelen lenni” (Czigány és Somogyi, 2019). Ehhez a jelenlétet segíti a pedagógusokat a 2017 óta a Budapesti Piarista Gimnáziumban folyó kvalitatív kutatás, amelyet Somogyi Krisztina és munkatársai a térhasználat javítása érdekében kezdtek meg. Kutatásukban a diákok által készített iskolai fényképeket és a diákokkal folytatott beszélgetéseket elemzik, amelynek célja a környezetpszichológiai helyzetelemzés, a belső terek gyermekközpontúvá tétele.

A következő tanulmányban bemutatott Forgó Tanterem olyan multidiszciplináris tervezés eredménye, amely a 21. század pedagógiai folyamatok kiszolgálására jött létre. Cseh András és társai, a CAN Architects alapítói már a Mosonmagyaróvári Piarista Iskolaközpont tervezési folyamatának elején meghívták a műszaki területek mellett a dizájn-kultúra, a pszichológia és a pedagógia neves képviselőit is, aminek eredményeként egy, a kalazanciusi gyökerekhez és oktatási alapelveinek kötődő, valamint a mosonmagyaróvári közösség számára személyre szabott épületegyüttes jött létre. Az iskola terve 2019-ben elnyerte a S.ARCH-díjat.

Gödön a Piarista Szakképző Épület bővítésénél László Tamás és Radnóczy László a piarista identitás elemeit, azaz a gyermekközpontúságot, a szegények melletti elköteleződést és az egyszerűséget vették figyelembe. A 21. századi pedagógia szellemében Tancos Tibor építészmérnök a szó szoros értelmében személyre szabta a tetőteret a székesfehérvári Lánosz Kornél Gimnáziumban. A tervezési folyamat során egy partícipatív tervezési módszert használt, ami lényegében az adott tervezési folyamatra létrehozott tértervezési társasjáték. A különböző térhasználati lehetőségek forgatókönyvét játszhatták el a tér használói: a gyerekek és a pedagógusok.

Ha a falak beszélni tudnának, vajon mit mesélnének nekünk? A kötetben az *Örökség és Megújulás* két nagy részegysége között megbúvó két térrepresentáció adja meg a választ a kérdésre. Mindkét tanulmány a művészetre mint a valóság

A következő tanulmányban bemutatott Forgó Tanterem olyan multidiszciplináris tervezés eredménye, amely a 21. század pedagógiai folyamatok kiszolgálására jött létre. Cseh András és társai, a CAN Architects alapítói már a Mosonmagyaróvári Piarista Iskolaközpont tervezési folyamatának elején meghívták a műszaki területek mellett a dizájn-kultúra, a pszichológia és a pedagógia neves képviselőit is, aminek eredményeként egy, a kalazanciusi gyökerekhez és oktatási alapelveinek kötődő, valamint a mosonmagyaróvári közösség számára személyre szabott épületegyüttes jött létre. Az iskola terve 2019-ben elnyerte a S.ARCH-díjat.

megismerésének egyik eszközére tekint, hiszen a művészet egyik fontos feladata, hogy képet adjon a valóságról, tükröt tartva a társadalomnak.

Valentné Albert Éva neveléstörténész szóra bírja az épületek falait a The University Campus as Learning Resource (Az egyetem terei mint történeti források) program alkalmazásával és adaptálásával. Kutatási módszerként a két budapesti és a két londoni Sacré Cœur intézményről készült képeket használja. A tudományos konvenció azonban megköveteli, hogy bizonyos rend kerüljön a képek elemzésébe. A zömében nem gyermekeket ábrázoló képek leginkább a taneszköz-kutatáshoz kapcsolódnak, amennyiben az iskola épülete is a nevelés eszközének tekinthető.

A képzőművészeti elemzésben alkalmazott képelemzési módszer a neveléstörténeti kutatásokat segíti, mint ahogy a szépirodalmi művek is gyakran szolgálnak történeti forrásként (Hunyady, 2006. 13–32.). A kötelező szépirodalmi művek a kollektív műveltség tartalom részét képezik, így vizsgálati eszközként is eredményesen használhatók. Az iskolaregényekben – Szabó Magda: *Abigél* – az iskola nem csak mint színtér jelenik meg, hanem – hívja fel a figyelmet Molnár Krisztina irodalomtörténész, neveléskutató – mint önálló lény is, aki szoros kölcsönhatásban áll az emberekkel. Az épített környezet az ember részévé válik.

Az utolsó fejezetben *Kitekintés* címmel Sárkány Péter foglalja össze a főként német nyelvterületen a neveléstudományban megjelenő, térrel és térbeliséggel foglalkozó elméleti és empirikus kutatásokat.

A kötetben megjelent írások közül Sanda István Dániel Klebelsberg Kunó népiskola-építési programjáról szóló tanulmányának aktualitására szeretném felhívni a figyelmet. Arra a kulturális iskolaépítészeti és pedagógiai örökségre, amelynek nagy része azóta is a nevelés szolgálatában áll. A népiskolai program mérlege: 3475 tanterem és 1525 tanítói lakás öt év alatt. A népkönyvtárak létesítésének és a korszerű technikai berendezéseknek, azaz a rádióknak, vetítógépnek, gramofonnak, valamint az ismeretterjesztő előadásoknak

köszönhetően egy-egy népiskola és tanítói lakás a környezet szellemi és kulturális központja lett. A program során felépített Klebelsberg-iskolák közül több még ma is oktatási célokat szolgál, sőt az iskolák tágas udvarai kiváló lehetőségeket biztosítanak a ma újra fontossá vált iskolakereteknek, amelyek a szülők közösségét is bevonják az iskola életébe.

A tanulmánykötetben rendkívül inspiratív, képekkel illusztrált, párbeszédre serkentő írásokat találunk, amelyek rávilágítanak arra a tényre, hogy az iskolákat a jövőnek kell tervezni, mégpedig a tudományterületek együttgondolkodása révén. A TérTár köteteiben szereplő kutatások és elemzések megalapozzák mind az épített örökségek, mind a kortárs épületek vizsgálatának fontosságát a környezettudatosság és a felelős térhasználat kapcsán. A jövőt tekintve nagyon fontos kérdésekre keresik a választ az alkotók, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy a most felnövekvő generáció mennyire lesz felelősségteljes az épített és természetes környezettel kapcsolatos döntéseikben.

Düll Andrea, Somogyi Krisztina & Tamáska Máté (szerk.). *Iskolaépítészet Magyarországon. Örökség és megújulás*. Martin Opitz Bt.

Dani-Ördög Dalma
Apor Vilmos Katolikus Főiskola

Irodalom

Czigány Tamás & Somogyi Krisztina (2019). „Tanítani nem lehet, csak jelen lenni.” – Gondolatok a Kotsis-érem átadója kapcsán. *Építészfórum*, december 18. <https://epiteszforum.hu/tanitani-nem-lehet-csak-jelen-lenni-gondolatok-a-kotsis-erem-atadoja-kapcsan> **Utolsó letöltés: 2021. 11. 23.**

Hunyady Györgyné (2006). Pedagógikum a szépirodalomban. In M. Nádasi Mária (szerk.), *Pedagógikum*

a hétköznapiakban és a művészetekben. Bölcsész Konzorcium. 13–32.

Tamáska Máté-Sárkány Péter (2017, szerk.). *A tanulás helyei: iskolaépítészet*. Martin Opitz Kiadó.

Tamáska Máté (2020). Gondolatok az építészetpszichológia és a szociológia viszonyáról. *Szociológiai Szemle*, 30(1): 54–71.